

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора психологічних наук

Завязкіної Н. В.

**на дисертацію Гончаренко Наталії Анатоліївни
«Особливості психологічної допомоги батькам дітей з синдромом
дефіциту уваги та гіперактивності»
на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
зі спеціальності 19.00.04 - медична психологія**

Дисертаційне дослідження Гончаренко Наталії Анатоліївни присвячене вирішенню актуальної задачі медичної психології – дослідженню синдрому дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), як розладу складного нейропсихологічного етіогенезу та результату комбінаторних впливів: генетичного, екологічного, соціального. Сімейні соціально-психологічні чинники можуть, з одного боку, виступати в якості однієї зі складових патогенезу дитини із СДУГ, а з іншого боку, клінічні прояви СДУГ дітей можуть стати патогенними для появи стресу та інших видів психологічного неблагополуччя їхніх батьків.

Значущість досліджуваної проблеми пояснюється, по-перше, потребою у вирішенні питань психологічної допомоги дітям із СДУГ та їхнім батькам, по-друге, поширеністю СДУГ у світі, а також офіційним визнанням наявності симптоматики розладу та ряду поведінкових соціальних проблем, з ним пов'язаних, вже у дорослому віці.

Разом з тим, у науково-психологічному дискурсі та професійній спільноті бракує досліджень впливу сімейної ситуації та характеру взаємодії батьків з дітьми на розвиток СДУГ та науково-практичних обґрунтувань особливостей виховання таких дітей з розумінням обмежень та дозволів у вихованні. На думку вчених, батьки дітей із СДУГ потребують психологічної допомоги й підтримки, бо піддаються подвійному стресу: у взаємодії з дитиною з одного боку, і через соціальну стигматизацію з іншого. Психологічна допомога батькам дітей із СДУГ, на думку вчених, має бути спрямована на усвідомлення ними причин та особливостей розладу, на

вироблення адекватних способів виховання та розвитку їхньої дитини, а також на вирішення соціально-психологічних проблем самих батьків. Відтак, актуальності набуває визначення джерел, причин, закономірностей виникнення цього синдрому та особливостей надання професійної допомоги батькам з урахуванням великої кількості факторів.

Відмінність зазначеного дослідження, його оригінальність та значущість у порівнянні з вже існуючими полягає в тому, що авторкою проведене не тільки комплексне сучасне психодіагностичне дослідження з використанням нейропсихологічних методів, але й вперше виділено три групи батьків за типологією характеристик їхнього ставлення до дитини та своїх батьківських обов'язків, завдяки чому стало можливим у подальшому індивідуалізувати психокорекційний процес у відповідності до фокусу проблематики. Авторкою також запропоновано модель надання батькам психологічної допомоги, яка представляє собою структурну організацію процесуальних засад та засобів психологічного впливу на особистісні та міжособистісні чинники підвищення батьківських ресурсів.

Дисертація складається з трьох розділів, що структурно пов'язано з загальною логікою дослідження та підтверджує міждисциплінарний характер дисертаційної роботи.

Достовірність і надійність результатів дослідження Гончаренко Наталії Анатоліївни забезпечено теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, відповідністю поставленої проблеми сучасним методам дослідження й узагальненням та адаптацією сучасних наукових концепцій.

Суттєвим внеском дисертантки у вивчення досліджуваної проблеми, з теоретико-методологічної точки зору, є те, що в роботі доведено, що СДУГ є розладом розвитку нейропсихологічного етіогенезу та результатом складного комбінаторного впливу спадкового генетичного чиннику, перебігу пологів та соціально-екологічної атмосфери сім'ї, де виховується дитина. Узагальнюючі існуючі підходи, підкреслено, що цей розлад є не лише проблемою дитинства, але й при відсутності відповідної психологічної допомоги дитині може зберігатися у зміненому вигляді й у дорослому віці.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що емпіричним шляхом обґрунтовано доцільність апробованого комплексу психодіагностичних та психокорекційних засобів. Розроблено та апробовано технологію реалізації психологічної допомоги батькам дітей зі СДУГ в умовах психологічної служби дитячої лікарні. Розроблено практичні рекомендації для батьків, які виховують дитину зі СДУГ, задля відновлення батьківської функції, що покращує особистий потенціал батьків, їх соціальну продуктивність та самопочуття, та, у свою чергу, позитивно позначається на симптоматиці СДУГ у дитини, покращенні її поведінки та соціальній адаптації.

Теоретичні концепти у дисертаційному дослідженні Гончаренко Н.А. логічно доповнені визначенням методів, які були покладені в основу емпіричного дослідження, а також чітко прописаною процедурою дослідження та характеристикою вибірки.

Дослідження проводились упродовж 2018-2020 років на базі психологічної служби Дитячої клінічної лікарні № 4 Солом'янського району м. Києва. Вибірка репрезентативна. У дослідженні взяли участь 234 особи. На констатувальному етапі в дослідженні брали участь 112 сімей (112 дітей та 122 батьки). Участь у формувальному експерименті продовжили 42 сім'ї (45 дорослих та 42 дитини).

Всі положення дисертаційної роботи, які виносяться на захист, отримані авторкою особисто. Зміст та результати дослідження відображено в 11 публікаціях, з них 7 статей у наукових фахових виданнях, 4 – матеріали конференції; 1 одноосібна стаття опублікована у фаховому міжнародному виданні. Публікації автора відповідають змісту дисертаційної роботи.

Можна констатувати, що на всіх етапах науково-практичного дослідження авторкою успішно реалізовано мету, яка полягала в теоретичному та емпіричному дослідженні особливостей соціально-психологічних проблем батьків, які виховують дітей зі СДУГ, та розробці комплексної структурної моделі психологічної допомоги таким батькам.

Відповідно, не викликає сумнівів й наукова новизна дослідження, яка полягає в тому, що:

вперше:

- визначено типологію батьків, які виховують дітей зі СДУГ за критеріями їх ставлення до дитини та свої батьківських обов'язків («усвідомлений», «суворо-педантичний», «потурально-байдужий»);

- розроблено комплексну структурну модель психологічної допомоги батькам дітей із СДУГ, що представлена трьома блоками: «Психодіагностична та психокорекційна робота з дітьми», «Діагностика та психологічна допомога батькам з оптимізації психічних станів та підвищення стресостійкості», «Діагностика та психокорекція батьківсько-дитячих стосунків»;

- удосконалено напрямки роботи дитячих практичних психологів медичних закладів у роботі з сім'єю, де виховуються діти із СДУГ молодшого шкільного віку;

поглиблено та уточнено:

- відмінності ускладнень поведінки та розвитку дітей молодшого шкільного віку зі СДУГ у відповідності до ступеню тяжкості психологічних порушень та переваги типу розладу, що зумовлює необхідність варіативності підходів у наданні психологічної допомоги дітям та їх батькам.

Такі положення наукової новизни засвідчують обґрунтованість як теоретико-методологічної основи, так і використаних методів дослідження, що власне складає предмет для наукової дискусії.

У висновках дисертації узагальнено результати дослідження. Вони є об'єктивними, чіткими, аргументованими. Систематизація та узагальнення одержаних даних відображають належну дослідницьку кваліфікацію автора.

До найбільше значущих результатів дослідження слід віднести наступні.

Дисертанткою доведено, що максимальна інтенсивність характерних симптомів досліджуваного синдрому припадає на молодший шкільний вік, коли у дітей в нормі активно дозрівають довільні форми регуляції поведінки, відбувається значний прогрес у формуванні здібностей до планування і самоконтролю. Підкреслено, що потреба у початку системної допомоги дитині

саме у цей період зумовлюється помітним дефіцитом цих функцій, а батьки дітей на цих етапах потребують психологічної допомоги й підтримки, бо піддаються подвійному стресу: у взаємодії з дитиною з одного боку, і через соціальну стигматизацію з іншого.

Описано психодіагностичний комплекс для уточнення характеру та особливостей розладу у дітей, які мають СДУГ, та виявлення особливостей соціально-психологічних проблем їх батьків, а також зроблено висновок про відмінності ускладнень поведінки та розвитку дітей молодшого шкільного віку із СДУГ у відповідності до ступеню тяжкості психологічних порушень.

Доведено, що наявні соціально-психологічні проблеми батьків, які виховують дітей зі СДУГ, знижують ефективність їх батьківських функцій та можливість забезпечення у родині адекватних психологічних умов для розвитку дітей. Виявлено стресогенні чинники для батьків (важкий ступінь СДУГ у дитини; перевага гіперактивно-імпульсивної симптоматики у поведінці дитини; схильність дитини до агресивної та опозиційно-зухвалої поведінки тощо), причини посилення дистресу, зокрема посилення тривожно-депресивних проявів у матерів в умовах виховання дитини в неповній сім'ї; а також копінг-стратегії батьків, які мають проактивний, пасивний та ситуативно-невизначений вектори, з яких перевага припадає на непродуктивний пасивний варіант (розгубленість щодо неконтрольованої поведінки дитини, відсутність віри в себе, свої сили, почуття відчаю, провини тощо).

Виділено групи батьків, що характеризують тип їх ставлення до дитини та своїх батьківських обов'язків: «усвідомлений», «суворо-педантичний», «потурально-байдужий». Виділення типології відмінностей дозволило індивідуалізувати психокорекційний процес у відповідності до фокусу проблематики.

Розроблено авторську модель надання батькам психологічної допомоги, яка представляє собою структурну організацію процесуальних засад та засобів психологічного впливу на особистісні та міжособистісні чинники підвищення батьківських ресурсів.

Незалежно оцінюючи дисертацію, яка сприяє позитивним враженням завершеної наукової праці, в якій змістовно вирішено всі поставлені завдання та досягнуто мету дослідження, у контексті наукової дискусії висловимо ряд зауважень:

1. У представленій в роботі теоретичній моделі дещо бракує сучасних емпіричних узагальнень щодо соціокультурної детермінованості розвитку особистості.
2. Виходячи із результатів теоретико-методологічного обґрунтування роботи, варто було б надати роз'яснення щодо доцільності включення до діагностичного обстеження дітей зі СДУГ молодшого шкільного віку показників рівня тривожності та схильності до депресії.
3. У дослідженні було б доцільним врахувати необхідність проведення факторного аналізу при виділенні трьох груп батьків, що характеризують тип їх ставлення до дитини, задля підвищення валідності отриманих результатів.
4. З огляду на вагомий практичний досвід дисертантки, як практичного психолога, пропонуємо розглянути питання можливості включення психотерапевтичних методів до засобів психологічної допомоги родині, зокрема для покращення особистісного потенціалу батьків.

Вищевказані зауваження та побажання ніяким чином не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Гончаренко Наталії Анатоліївни, оскільки дана дисертація поза сумнівом є завершеним, актуальним для сучасної психології дослідженням, відзначається науковою новизною, теоретичною та практичною значущістю, а отримані результати є обґрунтованими та достовірними.

Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Н.А. Гончаренко «Особливості психологічної допомоги батькам дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24.07.2013 № 567 (із змінами), які висуваються

до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а Гончаренко Наталія Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри клінічної психології
Київського інституту сучасної
психології та психотерапії

Наталія ЗАВ'ЯЗКІНА

*Підпис Зав'язкіної Н.В.
засвідчую
ком. ректора Сурманіде Ю.В. Д*